

Dušan Nećak

O problemu »razseljenih oseb« (D.Ps.) in jugoslovanskih »Volksdeutscherjev« v Avstriji ter o britanski ideji njihove zamenjave s koroškimi Slovenci (1945–1947)

Eden najpomembnejši problemov okupacijskih oblasti v Nemčiji in Avstriji v prvih letih po drugi svetovni vojni je bilo vprašanje takoimenovanih »razseljenih oseb« oz. Displaced Persons (D.Ps.). Število teh ljudi se je merilo v milijoni, saj je bilo med njimi, poleg politične emigracije vseh vrst, nezadovoljne in nasprotno novonastalim komunističnim državnim ureditvam, vojnih ujetnikov, Židov, tudi nekaj milijonska skupina takoimenovanih »Volksdeutscherjev«, pripadnikov nemške etnične skupnosti, pregnanih iz držav vzhodne in jugovzhodne Evrope (Poljske, Češkoslovaške, Madžarske, Jugoslavije, Romunije, Bolgarije, Sovjetske zveze in baltskih držav). Za »Volksdeutscherje« iz Poljske, Češkoslovaške in Madžarske so bila usodna določila člena XIII. Potsdamskega sporazuma z dne 2. avgusta 1945, v katerih so Stalin, Truman in Attlee med drugim zapisali: »Izvedena mora biti preselitev nemškega prebivalstva ali delov nemškega prebivalstva (Bevölkerungselemente), ki so ostali na Poljskem, na Češkoslovaškem in na Madžarskem, v Nemčijo. So enotnega mnenja, da mora biti preselitev urejena in izvedena na človeški način.«¹ Že v potsdamskem dokumentu so se tri velesile zavedale, da gre za akcijo velikih razsežnosti, v kateri bo šlo za preseljevanje velikega števila ljudi (grosse Mengen) in so zato pooblastili svoje predstavnike v Zavezniškem kontrolnem svetu za Nemčijo, da pripravijo vse potrebno za sprejem in porazdelitev teh ljudi po vseh okupacijskih conah skladno z razmerami v posameznih delih Nemčije. Obenem so o tem obvestili tudi češkoslovaško vlado, provizorično vlado Poljske in kontrolni svet za Madžarsko. Želeli so, da bi preseljevanje potekalo skladno in ob pomoči oblasti dežel, iz katerih so »Volksdeutscherji« prihajali.²

Nekaj statističnih podatkov

Avstrija, ki je pomenila prvo zatočišče tako vojaško-politični emigraciji iz dela vzhodne in jugovzhodne Evrope (Češkoslovaška, Madžarska, Jugoslavija, Romunija in Bolgarija), kot tudi »Volksdeutscherjev« iz tega dela Evrope, se je znašla v specifičnem položaju. Na njeno ozemlje se je zateklo ne samo relativno veliko »D.Ps.« in »Volksdeutscherjev«, temveč zlasti taki, ki niso bili zajeti v določilih Potsdamskega sporazuma. Skupno število »D.Ps.« in »Volksdeutscherjev« t. j. beguncev v Avstriji je raslo nekako do konca leta 1947, kasneje pa začelo upadati. Drugače je s številom »Volksdeutscherjev«.

Prve podatke o številu beguncev v Avstriji, ki smo jih našli v pregledanih arhivih, so avstrijske oblasti kot strogo zaupno gradivo poslale zunanjemu ministru dr. Karlu Gruberju v Washington na zasedanje Komiteja za begunce. V Avstriji je po teh podatkih na dan 1. avgusta 1946 živelo 603.476 vseh vrst tujcev s »Volksdeutscherji« vred. Med zadnjimi je bilo največ »jugoslovanskih Volksdeutscherjev«, kar 109.080. Drugih jugoslovanskih beguncev pa je bilo nekaj nad petdesettisoč – 50.209.³ Prva popolnejša statistika avstrijskih oblasti glede števila

¹ Geschichte in Quellen, Die Welt seit 1945, Bearbeitet von Helmut Krause und Karlheinz Reif, München 1980, str. 78/79.

² Ibid.

³ ÖStA/AdR/BMfA/II. – Pol/1946 – 19/Österreich 12.

»tujcev oz. beguncev« pa je iz marca 1947 in govori o skupaj 534.326 takih ljudi. Med njimi je bilo:

- 18.857 tujejezičnih tujcev, ki jih je mogoče repatriirati (Repatrierbare fremdsprachige Ausländer),
- 127.560 tujejezičnih tujcev, ki jih ni mogoče repatriirati (nočejo nazaj v domovino) (Nicht repatrierbare fremdsprachige Ausländer (Wollen nicht in ihre Heimat zurück)),
- 165.525 »Reichs- in Volksdeutscherjev«, ki jih je mogoče repatriirati (Repatrierbare Reichs- und Volksdeutsche),
- 163.699 »Volksdeutscherjev«, ki jih ni mogoče repatriirati (ki niso navedeni v Potsdamskem sporazumu) (Nicht repatrierbare Volksdeutsche (im Potsdamer Abkommen nicht aufgeführt)),
- 42.534 Južnih Tirolcev (Südtiroler),
- 16.151 Židov iz drugih držav (Ausländische Juden) – ti podatki so približni; po podatkih ameriškega glavnega poveljstva jih je bilo 45.000.⁴

Novembra istega leta se je skupno število beguncev povečalo na 598.354. Povečalo se je število vseh vrst beguncev z izjemo tistih tujcev, ki jih ni bilo mogoče repatriirati. To seveda ni presenetljivo, saj gre za kategorijo beguncev, ki sodijo med politično emigracijo in so si kmalu našli poti v druge države sveta. Najbolj se je povečala kategorija tistih »Volksdeutscherjev«, ki jih ni bilo mogoče repatriirati – na 198.523. Dobra šestina vseh beguncev v Avstriji – 110.216 – jih je ta čas živela v taboriščih, 69.873 pa jih je že dobilo dovoljenje za bivanje, med njimi velika večina »Volksdeutscherjev« – 60.642.⁵

Konec leta 1951 se je skupno število beguncev malodane razpolovilo, bilo jih je le še 361.582. Število »Volksdeutscherjev« pa se je vseeno močno povečalo, na 231.907. V taboriščih jih je živelo le še 57.078, dovoljenje za bivanje pa je dobilo 61.555 beguncev, med njimi 48.213 »Volksdeutscherjev«. Statistična struktura beguncev v Avstriji in statistični trendi se niso bistveno spremenili tudi sredi leta 1952. Skupno število beguncev pada, vendar število »Volksdeutscherjev« mnogo počasneje. Do 1. junija 1952 se je skupno število zmanjšalo na 325.350, od tega jih je bilo v taboriščih še 50.872. Toda število »Volksdeutscherjev« se je manjšalo mnogo počasneje. Še vedno jih je bilo kar 214.802, od tega 41.296 v taboriščih. Tudi do konca leta ni bilo nič drugače. Število beguncev se je sicer zmanjšalo na 303.099, število »Volksdeutscherjev« med njimi pa je bilo le malo manjše kot sredi leta – 199.421. Med njimi jih je v taboriščih živelo 39.429. Največji del »Volksdeutscherjev« je ostal v Avstriji tudi poslej, statističnih podatkov o njih pa nismo več sledili.⁶

Iz navedenih statističnih podatkov ni mogoče izluščiti, koliko med njimi je bilo »Volksdeutscherjev« ali političnih emigrantov iz Slovenije. Statistika jih je namreč vodila pod rubriko »Jugoslavija« oz. »jugoslovanski begunci«. Kljub temu nam dajejo ti statistični podatki vsaj približno sliko o obsegu in krajevni razporeditvi jugoslovanske/slovenske politične emigracije in »Volksdeutscherjev« iz Jugoslavije v Avstriji. V začetku leta 1947 je bilo v Avstriji skoraj sto tisoč »Volksdeutscherjev« iz Jugoslavije, ki jih ni bilo mogoče repatriirati (98.947). Število pripadnikov politične emigracije pa je bilo le 39.332. Slovenskih zagotovo ne prav veliko, saj so večino britanske okupacijske oblasti izročile jugoslovanskim že leta 1945.⁷

Konec istega leta se je število »jugoslovanskih Volksdeutscherjev« dvignilo na 128.892, kar je zagotovo pripisati valu t.i. »prostovoljnega prihoda« »Volksdeutscherjev« preko Madžarske sredi leta 1947. Od 1. septembra 1946 do 1. maja 1947 je v Avstrijo prišlo 17.528, samo v mesecih april,

⁴ Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Archiv der Republik (AdR), Bundesministerium für auswärtige Angelegenheiten (BMfA)/II. – Pol/1947 – Österreich 11, Gesamtaufstellung der in Österreich befindlichen Ausländer, bzw. Flüchtlinge, 10.3.1947.

⁵ Ibid., 13. november 1947.

⁶ ÖStA/AdR/BMfA/II. Pol/1952 – 198 (International), 4. januar 1952, 1. julij 1952 in 4. december 1952.

⁷ ÖStA/AdR/BMfA/II. – 1947 – 35/Österreich 11, 10.3.1947.

maj in junij 1947 pa je avstrijske meje prestopilo 15.399 »Volksdeutscherjev«. V dveh tednih meseca aprila je samo v okraj Fürstenfeld prišlo 1.500 beguncev.⁸ V taboriščih jih je bilo 32.703, delovno dovoljenje pa je dobilo 3.562 prebežnikov. Število političnih emigrantov je padlo na 32.792, od tega 9.347 v taboriščih, 201 pa je imel delovno dovoljenje.

Zanimiva pa je njihova teritorialna porazdelitev, ki odstopa od običajnih predstav o koncentraciji slovenskih/jugoslovanskih beguncev v Avstriji po drugi svetovni vojni, posebej kar zadeva politično emigracijo. Na Koroškem je bila le približno četrtnina vseh jugoslovanskih političnih emigrantov – 9.948. »Volksdeutscherjev« iz Jugoslavije pa je bilo na Koroškem samo 8.890. Največ političnih emigrantov iz Jugoslavije je bilo na Štajerskem – 11.199, največ »Volksdeutscherjev« na Zgornjem Avstrijskem – 38.624, le malo manj pa na Štajerskem – 37.862. Kar zadeva »Volksdeutscherje« gre oboje pripisati že prej omenjenemu valu beguncev »Volksdeutscherjev« preko Madžarske sredi leta 1947. Omembe vredne koncentracije beguncev iz Jugoslavije so bile še na Salzburškem: 2.657 političnih emigrantov, 6.127 »Volksdeutscherjev«, na Nižje Avstrijskem: 6.238 »Volksdeutscherjev« in na Dunaju: 13.686 »Volksdeutscherjev«.⁹

Število preko 90.000 jugoslovanskih »Volksdeutscherjev« v Avstriji, ki jih ni bilo mogoče repatriirati, se je ohranilo tudi v statistikah začetka petdesetih let. Konec leta 1951 se je njihovo število dvignilo na 107.800 (30.689 v taboriščih, 19.078 z dovoljenjem za bivanje), sredi leta 1952 so jih našeli 99.869 (28.055 v taboriščih), konec istega leta pa 94.950 (27.191 v taboriščih). Njihova krajevna razporeditev je ostala ista kot leta 1947. Ugotovili smo že, da se je število »Volksdeutscherjev« v Avstriji nižalo mnogo počasneje kot število drugih beguncev. To velja tudi za jugoslovanske prebežnike. Konec leta 1951 je bilo jugoslovanskih političnih emigrantov, ki jih ni bilo mogoče repatriirati le še 13.914 (2.815 v taboriščih, 1.346 z dovoljenjem za bivanje), sredi leta 1952 12.533 (2.381 v taboriščih), konec istega leta pa 12.802 (2.648 v taboriščih).¹⁰

Avstrijska statistika iz začetka petdesetih let je začela zapisovati tudi podatke o repatriiranih osebah. Do konca leta 1952 so repatriirali 43.851 oseb »jugoslovanske narodnosti« in nekaj tisoč »Volksdeutscherjev« iz JV Evrope. Med državami, v katere so taki begunci odšli najdemo Kanado, Avstralijo, Argentino, Čile, Venezuelo, Irsko, Novo Zelandijo in kot deželo najštevilnejše imigracije, ZDA. Če lahko sodimo po podatkih za meseca november 1951 in maj 1952 so »Volksdeutscherji« iz Jugoslavije odhajali v veliki večini v države Južne Amerike in ZDA.¹¹

Problem »D.Ps.« v Avstriji

S problemi beguncev v Avstriji se je ukvarjal oddelek 12/U – Urad za preseljevanje (Abteilung 12/U – Umsiedlungstelle) Zveznega ministrstva za notranje zadeve. Njegov predstojnik je bil ministerialni svetnik dr. Just.¹² Vprašanje takoiimenovanih »D.Ps.« je bilo za Avstrijo ne samo velik gospodarski, socialni in politični, temveč tudi specifičen problem. Dela beguncev se je Avstrija na vsak način želela znebiti, del pa bi prav tako rada dokončno obdržala v državi. Urad za preseljevanje in predstavniki drugih pristojnih avstrijskih oblasti so se veliko pogovarjali z okupacijskimi oblastmi o rešitvi tega problema. Še posebej intenzivni so bili pogovori z britanskimi okupacijskimi oblastmi. Urad za preseljevanje je v začetku leta 1947 izdelal obširno ekspertizo o »D.Ps.«, ki naj bi služila avstrijskim predstavnikom pri pogajanjih o rešitvi tega problema, obenem pa naj bi okupacijske oblasti prepričala, da je treba problem beguncev v Avstriji reševati drugače kot v Nemčiji. Grobo rečeno, so se avstrijske oblasti zavzemale za integracijo »Volksdeutscherjev«, posebej tistih iz Slovenije – uporabili so nenavaden izraz »Verpflanzung-verpflanzen«, vseh drugih beguncev pa so se želeli znebiti.¹³

⁸ Ibid – GZ 108.707 pol/47, Zuzug jugoslawischen Flüchtlinge nach Österreich, 6. avgust 1947.

⁹ Ibid – 13. november 1947.

¹⁰ ÖStA/AdR/BMfaA, II. – Pol./1952 – 198 (International), 4. januar 1952, 1. julij 1952 in 4. december 1952.

¹¹ Ibid.

¹² ÖStA/AdR/BMfaA/II. – Pol./1947 – 35/Österreich 11.

¹³ Ibid.

Že v začetku decembra 1946 so poslanci Ljudske stranke/Volkspartei, na čelu s poslancema dr. Gorbachom in Ludwigom predlagali avstrijskemu parlamentu, da sprejme sklep o prednostnem podeljivanju avstrijskega državljanstva »politično neoporečnim osebam z ozemlja nekdanje avstro-ogrske monarhije«. Parlament naj bi sklenil, da zvezna vlada posveti vso pozornost zahtevam po državljanstvu in pospeši njihovo uresničitev, za nemškogovoreče osebe z ozemlja avstro-ogrske monarhije. Predlagali so naj bi osebam nemškega materinega jezika – tistim, ki niso zaznamovane z nacistično preteklostjo po določilih takoiimenovanega »Verbotsgesetza« – podelile avstrijsko državljanstvo le na podlagi njihove izjave (opcije). V mislih pa so imeli predvsem osebe, »ki so se priselile oz. bile izgnane iz določenih obmejnih območij (Spodnje Štajerske, Spodnje Koroške, Južne Češke, Južne Moravske in Zahodne Madžarske) in ki lahko svojo tamkajšnjo domovinsko pripadnost tudi točno dokažejo.«¹⁴ V obrazložitvi tega predloga so poslanci navajali, da mnogi izgnanci izhajajo iz nasledstvenih držav bivše monarhije in se po jeziku, kulturi ter zgodovinskem in gospodarskem razvoju, mnogokrat tudi z družinskimi povezavami, čutijo povezane z avstrijskim prostorom. Na drugi strani pa so svoj predlog utemeljevali s praktično-gospodarskimi potrebami, saj bi en del teh ljudi lahko nadomestil vojne izgube, še posebej nekaterih vrst specialistov. Ti ljudje bodo lahko, tako so menili predlagatelji sklepov, v bodočnosti odigrali pomembno vlogo pri gospodarskem povezovanju Avstrije z državami, od koder so prišli, saj so bili prepričani, da se bodo gospodarski stiki z njimi prej ali slej okrepili. Da bi bili čim bolj prepričljivi so ob koncu še zatrdili, da se mnoge prekomorske države zanimajo za te »begunce iz srednje Evrope« in da zato grozi nevarnost, da bodo odpotovali v daljne dežele, s čimer bodo za Avstrijo izgubljene njihove sposobnosti in zveze.¹⁵

Urad za preseljevanje v nemških (Reichsdeutsche) beguncih, vojnih ujetnikih in civilnih prisilnih delavcih, ki so se nahajali v Avstriji ob koncu vojne, ni videl velikega problema, saj naj bi vsi ti stremeli čim prej priti domov in zapustiti Avstrijo. Problem beguncev se je začel resno zaostrovati v drugi polovici leta 1945, ko so pri avstrijskih sosedih na vzhodu in jugovzhodu (Češkoslovaška, Madžarska, Jugoslavija) začeli masovno izganjati nemško govoreče državljane. Avstrijska vlada je takrat sicer protestirala pri zaveznikih in zahtevala od njih, da neprodušno zapro avstrijske meje, toda brez uspeha. Avstrijske oblasti so nastali problem poskušale reševati tako, da so begunce začele zaposlovati v gospodarstvu. Na ta način so vsaj delno zapolnili praznino, ki je nastajala ob odhodu prisilnih delavcev in vojnih izgubah prebivalstva.¹⁶

Dne 21. novembra 1945 je začel veljati sklep Zavezniškega sveta za Avstrijo o začetku obvezne repatriacije »D.Ps.«. Začelo pa se je ravno z begunci »Volksdeutscherje« iz Češkoslovaške in Madžarske, ki so po določitvah Potsdamskega sporazuma morali oditi v ameriško cono okupirane Nemčije. Obenem so morali – zaradi »popolne ločitve Avstrije od Nemčije« – poslati domov vse nemške državljane. Na avstrijsko srečo so bila k tem repatriacijskim sklepom izdana navodila za izvedbo, ki so jih pripravile avstrijske oblasti same, tri zahodne velesile pa so z njihovo vsebino soglašale. V Izvedbenih navodilih so namreč zapisali nekatere izjeme. Iz splošne repatriacije so bile izvzete osebe, ki so imele stalno prebivališče v Avstriji že pred 13.3.1938 (Anšlus) in vse tiste osebe, ki so bile potrebne za avstrijsko gospodarstvo. Ker so v Avstriji, kot smo že omenili, že prej mnoge »Volksdeutscherje« iz vzhodnih in jugovzhodnih sosednih držav zaposlili v gospodarstvu, se je druga izjema v mnogočem nanašala nanje.¹⁷

V sovjetski okupacijski coni niso dovolili nobenih skupinskih izjem. Dovoljene so bile le posamične prošnje, ki pa jih preprosto niso reševali. Avstrijsko gospodarstvo je na ta način izgubilo mnoge dragocene strokovnjake in delavce v gospodarstvu. Niso pa se mogli znebiti oseb, ki bi se jih radi: prekupčevalcev, tatov in postopačev, ki so se repatriaciji uspešno izmikali. Zanimivo je, da Urad za preseljevanje nemškogovorečih beguncev iz Madžarske, Češkoslovaške in

¹⁴ Ibid. – II. – Pol./1947 – 35/Österreich 12, Antrag der Abgeordneten Dr. Gorbach, Ludwig und Gen., eingebracht im Nationalrat am 5. Dezember 1946.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid. – II. – Pol./1947 – 35/Österreich 12.

¹⁷ Ibid.

Jugoslavije sploh ni imel za »Volksdeutscherje«. »Volksdeutscherji«, tako jih je poimenoval nacizem, je zatrjeval Urad za preseljevanje, naj bi bili tisti, ki so se prištevali k nemškemu narodu, medtem ko naj bi bili nemšogovoreči begunci iz omenjenih držav pravzaprav Avstrijci.

Za druge nemšogovoreče tujce (»Volksdeutscherje«), torej za tiste, ki niso prišli iz držav JV Evrope, takrat zavezniki še niso sprejeli nikakršnega sklepa o obliki repatriacije. Le britanske zasedbene oblasti so dale vedeti, da bodo »Volksdeutscherje« iz Poljske naselili (*verpflanzt*) v angleški okupacijski coni Nemčije. »Volkdeutscherjev« iz Jugoslavije, Bolgarije in Romunije, kakor tudi tistih iz baltičskih držav, ki niso bili zajeti v Potsdamskem sporazumu, zavezniki niso hoteli sprejeti v Nemčijo. Avstrijski Urad za preseljevanje je bil prepričan, da nobena druga država na svetu noče sprejeti teh beguncev in da bodo zato ostali v Avstriji. Del jih živi v taboriščih, del pa svobodno. Zadnji so bili največkrat zaposleni bodisi pri okupacijskih oblasteh, bodisi v avstrijskih podjetjih. Taborišča v angleški okupacijski coni so bila pod upravo vojaške vlade in UNRRA, v ameriški coni pa deloma tudi pod upravo avstrijskih oblasti.¹⁸

Toda konec leta 1946 avstrijske oblasti še niso videle konca problemov z nemšogovorečimi begunci. S tistimi iz Jugoslavije, Bolgarije in Romunije so jih šele prav pričakovale, še posebej s tistimi iz Jugoslavije. Zanimivo pa je, da so jih imeli za »drugorazredne« in bi jih radi zamenjali za »Volksdeutscherje« iz Češkoslovaške. Zaveznikom so takole opisali svoje videnje tega problema, ki je bil dodatno zamotan tudi zato, ker je bilo med njimi tudi določeno število beguncev slovenske narodnosti, ki so jih jugoslovanske oblasti proglasile za »Volksdeutscherje«: »Njihovo število še vedno raste, ker izganjanje Volksdeutscherjev, posebej v Jugoslaviji, še ni zaključeno. Zavezniki so sicer prepovedali izgon Volksdeutscherjev, ker njihov transport v Nemčijo ni mogoč, toda jugoslovanska vlada jih še vedno pošilja. Če ne drugače, pa naokoli preko Madžarske. Toda ne samo Volksdeutscherje, tudi Slovence – vse tiste namreč, ki se ne strinjajo s trenutnim režimom v Jugoslaviji, enostavno proglasijo za Volksdeutscherje in jih izženejo iz dežele. Za avstrijske oblasti ni vedno lahko presoditi, kdo je Volksdeutscher in kdo Jugoslovian slovenske narodnosti (*national-slovenische Jugoslaven*). Tako Volksdeutscherji kot Slovenci govorijo in pišejo namreč oba jezika enako dobro ali enako slabo. Zato se lahko po potrebi izdajajo za Nemce ali za Slovence. Delovna vrednost vseh teh Volksdeutscherjev ni tako velika kot pri Volksdeutscherjih iz ČSR. Na jugovzhodu tudi ni tako znamenitih industrij kot je Gablonzerjeva (*Gablonzer? op.p.*), pa tudi kmetje tam niso tako delavni kot so južnočeški in južnomoravski. Celo majhen nemški kmet na Balkanu namreč za obdelovanje svoje posesti raje najame poceni južnoslovansko delovno silo, kot da bi delal sam. Avstrijska vlada bi dala prednost temu, da bi večji del teh Volksdeutscherjev naselili v Nemčiji in bi namesto njih ostalo v Avstriji večje število dragocenih čeških in moravskih delovnih moči.«¹⁹

Za avstrijske oblasti so pomenili največjo težavo takoiimenovani »tujgovoreči tujci« (*fremdsprachige Ausländer*). Med nje so šteli tako žrtve prisilnega izseljevanja, ki so ga izvajali nacisti, kot politične emigrante tipa slovenski domobranci, kot tudi Žide, pripadnike SS, Vlasovce itd. Po mnenju Urada za preseljevanje so bili begunci na slabem glasu v avstrijski javnosti, še posebej tisti, ki so živeli v taboriščih. Povzročali naj bi raznovrstne težave, od kraj do odvzemanja delovnih mest Avstrijcem. Želeli so se jih čim hitreje znebiti, saj »so pomenili za Avstrijce etnično nevarnost, ker tako velike in jezikovno ter kulturno heterogene skupine ni mogoče asimilirati v majhnem avstrijskem narodu, na drugi strani pa so ti ljudje odžirali delovna mesta Avstrijcem, še posebej tistim, ki se bodo šele vrnili iz vojnega ujetništva,« so menili v Uradu za preseljevanje.²⁰

Avstrija se je zavedala, da bo morala sprejeti večje število »D.Ps.« in »Volksdeutscherjev«. Vendar je želela vlada prepričati zahodne zavzenike, da ni mogoče reševati begunskega vprašanja shematizirano, temveč je treba nujno k reševanju tega problema pristopiti diferencirano in z velikim poznavanjem konkretnega položaja. Ker so se Američani poleti 1946 odločili, da bodo za »D.Ps.« šteli in jih oskrbovali le tiste, ki so prišli v Avstrijo pred 1.1.1945; ker so se takemu sklepu

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

pridružili tudi Francozi in ker so se angleške okupacijske sile odločile skrbeti le za »Volksdeutscherje« iz Balkana in Baltika, ki jih ni mogoče repatriirati, so bile avstrijske oblasti postavljene pred velikanske probleme. Zavezniki so torej ožili število tistih, ki so jim dali status »D.Ps.« in s tem garancijo, da jih bodo preselili, Avstrijcem pa so ostali vsi ostali, med njimi po njihovem mnenju mnogo preveč tistih, ki jih niso hoteli zadržati v državi. Zato so pozvali zahodne zaveznike, naj sklenejo, da je rešitev problema »D.Ps.« »v prvi vrsti pristojnost avstrijske države in da lahko le ona oziroma njene upravne oblasti določijo, kdo sme ostati v Avstriji in po katerem vrstnem redu naj se izvaja preselitev tujcev.«²¹

Skratka, begunski problem je bil v prvih letih po vojni eden ključnih avstrijskih in zavezniških problemov v Avstriji, ki se je v letih 1945–1947 šele razvil, dosegel nekakšen višek okoli leta 1949 (intenzivne razprave o oblikovanju člana 16 Avstrijske države pogodbe o »preseljenih osebah/Versetzte Personen«) in obstajal še dolgo v petdeseta leta.

O britanski ideji za zamenjavo koroških Slovencev z ostankom »Volksdeutscherjev« v Jugoslaviji

Okoli 100.000 »Volksdeutscherjev« iz Jugoslavije, med katerimi je bilo tistih iz Slovenije največ lociranih v mejnih deželah Štajerski in Koroški, je torej nesporno pomenilo veliko težavo v prvi vrsti za britanske okupacijske oblasti. Obenem pa so prva leta po vojni tudi leta najintenzivnejšega pritiska Jugoslavije za priključitev takojmenovane Slovenske Koroške ali južnega dela te avstrijske dežele, še posebej v letu 1946, ko so se vsi pripravljali na začetek pogajanj o avstrijski državni pogodbi. Jugoslavija je takrat še imela vsaj načelno podporo Sovjetske zveze. Zato so bili tudi koroški Slovenci moteč element pri urejanju povojnega položaja v Avstriji.

Uradni BBC se je sicer spretno izogibal poročanju o jugoslovanskih izjavah o diskriminaciji slovenske manjšine, toda jugoslovanska propaganda je načenjala živce angleških politikov. Poznavalci angleške politike domnevajo, da je prav propagandni pritisk prispeval k temu, da so se v začetku leta 1946 začele uradne razprave o oživitvi ideje po zamenjavi koroških Slovencev za »Volksdeutscherje« iz Jugoslavije. Ta ideja je bila poznana že iz poznega leta 1944 iz takojmenovane Fordove študije »The Austro-Yugoslav Frontier« (Avstrijsko-jugoslovanska meja) z dne 20. novembra 1944, ki je predvidevala možnost sporazumne izmenjave Slovencev na Koroškem – ocenili so, da jih je 30.000 – in »Volksdeutscherjev«.²²

Kot smo že omenili, je Zavezniški kontrolni svet za Nemčijo 21.1.1945 sprejel načrt za naselitev »Volksdeutscherjev« v Nemčijo. Predvideval je samo preselitev sudetskih Nemcev, češkoslovaških »Volksdeutscherjev« in »Volksdeutscherjev« z Madžarske. Zato je Jugoslavija januarja 1946 zahtevala od Zavezniškega kontrolnega sveta za Nemčijo, naj dovoli tudi naselitev okoli 110.000 »Volksdeutscherjev« iz Jugoslavije. Na to zahtevo se je med prvimi odzval prvi sekretar v »nemškem oddelku« (German Department) londonske vlade, Con O'Neill in predlagal zamenjavo teh »Volksdeutscherjev« za koroške Slovence. S tem je upal rešiti oba problema: omiliti oz. izničiti jugoslovanski pritisk na revizijo meje z Avstrijo in sprostiti pritisk jugoslovanskih »Volksdeutscherjev« na Avstrijo.

Britanski politiki je ponudil v razmislek idejo: »Na določeni stopnji bi vsekakor morali predlagati, da bi bil eden od pogojev za transfer Nemcev iz Jugoslavije pripravljenost s strani Jugoslovanov, da sprejmejo tiste Slovence s Koroške, ki želijo v Jugoslavijo. Verjetno njihovo število ne bo večje kot 5 ali največ 10.000. Bilo bi pa zelo koristno pokazati, kako majhna je manjšina okoli katere Tito dela takšen hrup. Pri povezovanju tega vprašanja z vprašanjem slovenske manjšine na Koroškem bi bil seveda naš namen napraviti konec jugoslovanskim agitacijam za revizijo meje na tem območju.«²³

²¹ Ibid.

²² Robert Graham Knight, *British Policy Towards Occupied Austria 1945–1950*, Doktorska disertacija, obranjena na London University, London School of Economics, 1986, str. 158, opomba 15 – PRO, FO 371/44346/R19436.

Angleški zgodovinar Robert Graham Knight je to idejo nekakšnega »etničnega čiščenja« v citirani doktorski disertaciji obdelal nekoliko podrobneje, čeprav ji ni pripisoval posebnega pomena in je menil, da ni šlo za kakšno posebno resno britansko namero. Zapisal je: »Čeprav so o ideji »swop« (izmenjavi) tu in tam razpravljali na nižjih ravneh zavezniške komisije, je bila do poznega poletja opuščena (op. 22). Te razprave niso pomenile resne politične iniciative. Kar mogoče najbolj jasno kažejo, kako propagandni napadi lahko zastrejo presojo celo relativno izkušenih uradnikov. Ne le, da bi Tito zavrnil masovne deportacije s Koroške (op. 23), javno bi bile obsojene kot nemoralne. Mejnega vprašanja ni bilo mogoče rešiti s preselitvami, bodisi prostovoljnimi ali prisilnimi. O njem je bilo treba odločiti znotraj konteksta avstrijske pogodbe.«²⁴

O'Neillove ideje o preselitvi že v njegovem oddelku niso sprejeli z navdušenjem. Zlasti njegov predpostavljeni Troutback, vodja oddelka, je bil skeptičen. Svaril je: »Lahko se znajdemo v zelo globoki vodi in nisem prepričan, da bi od tega veliko dobili.« V kakršnem koli plebiscitu o preselitvi koroških Slovencev »bi se kaj lahko zgodilo, da bi pro-Titovi Slovenci izbrali, da ostanejo, kjer so. Oni nočejo iti v Jugoslavijo, želijo, da Jugoslavija priključi njihovo ozemlje... /Čeprav/ bo vprašanje meje treba nekoč načeti,... se mi to zdi posebej provokativen način pristopanja.«²⁵

Troutback je bil prepričan, da bi bilo treba prebivalcem dati možnost, da optirajo za odhod šele potem, ko bo meja dokončno določena. Kljub temu O'Neill ni opustil ideje. Še več, dopolnil jo je s predlogom o prisilni preselitvi, ki jo je opravičeval s prisilno izselitvijo »Volksdeutscherjev« iz Jugoslavije: »Nemcem v Jugoslaviji niso dali nobenih opcij; in četudi je takšen postopek barbarski, ne vidim, zakaj bi dajali kakšno opcijo Slovincem. V načelu predlagam, naj bo transfer obvezen za vse osebe, klasificirane kot Slovenci.«²⁶

Knight je bil do O'Neillovega predloga upravičeno zelo kritičen. Kot odličen poznavalec koroškega vprašanja je zapisal: »Če pustimo moralno vprašanje ob strani, kaže O'Neillova politika, ki je bila delno in brutalno uporabljena v času tretjega Rajha, presenetljivo pomanjkanje politične občutljivosti. Kaže tudi očitno nepoznavanje položaja na Koroškem: zaradi asimilacije in mešanih zakonov bi bila kakršnakoli klasifikacija povsem neuporabna.«²⁷

Tudi britanski predstavniki na Dunaju niso z navdušenjem sprejeli O'Neillovega predloga. Eden od njih, McCreery, je pristojnim v londonski vladi sporočil, da bi takšen načrt »ustvaril več težav, kot bi jih uredil.« Drugi, Mack, pa je v pismu vodji nemškega oddelka Troutbecku idejo zavrnil s trditvijo, da »medtem ko so dejavnosti sorazmerno majhne skupine slovenskih iredentistov nenehna nadloga za naše varnostne in vojaške oblasti, je večina slovenskega prebivalstva ... zadovoljna, da ostane v Avstriji in nima nobene želje, da bi bila bodisi priključena k Jugoslaviji ali preseljena vanjo.«²⁸

Takšno Mackovo presojo je podprlo tudi natančno poročilo Petra Wilkinsona, ki je ocenjeval, da bi bilo samo 250 do 500 Slovencev pripravljeno na prostovoljno preselitev in da »četudi so dejavnosti slovenskih nacionalistov vir nenehnih nadlog«, slovenska Osvobodilna fronta »ne bi smela postati dejanska nevarnost za varnost razen, če bi se zdelo, da grozi invazija.« Koncesije v prid »razumnim slovenskim zahtevam in pravicam« so naredile, »da je velika večina slovenskogovorečega prebivalstva zelo zadovoljna in ne zahteva nič več kot perpetuacijo tega dobronamernega režima.«²⁹

O'Neill je kmalu zapustil nemški oddelek. Z njegovim odhodom bi ideja lahko zamrla. Toda ni bilo tako. V začetku julija jo je za kratek čas obnovil John Colville iz južnega oddelka.

²⁴ Ibid., str. 158/159.

²⁴ Ibid., str. 161/162 in op. 22 na tej strani – Prisoner of War and Displaced Persons Division, 1 August 1946, DPDI P(46)15, 1. August, DPDI/M(46)35, 13 August 1946, FO 1007/152/153.

²⁵ Ibid., str. 159.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

Colvilla so predvsem pritegnile propagandne prednosti predlaganega plebiscita, ki bi otopile vsakršno obnovljeno jugoslovansko propagando. Predlagal je ponudbo jugoslovanski vladi za izmenjavo, ki bi jo spremljalo svobodno in tajno glasovanje: »Lahko rečemo, da nobeden od teh ukrepov ne bi prinesel nobenih praktičnih rezultatov. Mislim pa, da bi bili rezultati pomembni s propagandnega vidika in bi pomenili učinkovit odgovor na agitacijo, ki bi jo za notranjo rabo kaj lahko začeli, ko bodo Tito in njegovi svetovalci spoznali, da nimajo nobene možnosti, da bi prepričali mirovno konferenco, naj se vrne k odločanju o Trstu.«³⁰

Toda tudi njega so drugi uradniki zavrnili. Culis je sicer menil, da je »... to ideja, ki jo moramo imeti v rokavu,« toda ostal je skeptičen do njene realizacije. Njegovo zadržanost ali boljše zavračanje je podprl tudi O'Neillov naslednik Bernard Burrows, ki je bil prepričan, da bi realizacija ideje prinesla več škode kot koristi: »Vsekakor bi bilo zaželeno rešiti se slovenskega prebivalstva na Koroškem in enkrat za vselej odpraviti osnovo (v mislih je imel izničenje slovenske manjšine v Avstriji, op. p.) za jugoslovanske zahteve po meji na tem območju. Vendar mislim, da je jasno, da bi škoda pri sprožanju tega vprašanja sedaj zdaleč preseгла prednosti. Jugoslovani v zadnjem času niso obnovili svojih zahtev po reviziji meje. Njihova propaganda o obravnavi Slovencev v Avstriji je občasno utrujajoča, ... (vendar) ko enkrat priznamo, da je plebiscit potreben, s tem impliciramo, da meja ni zadovoljljiva, in bo veliko težje nasprotovati jugoslovanskim mejnim zahtevam v prihodnosti.«³¹

Ideja je bila pokopana. Zavezniška komisija za Avstrijo je v zaupnem poročilu o »Naselitvi Volksdeutscherjev v Avstriji« z 1. avgusta 1946, v katerem so bili navedeni predlogi in izdelane smernice za reševanje problema »Volksdeutscherjev« v Avstriji, to tudi potrdila. Med dejavniki, ki jih je bilo po njenem mnenju treba upoštevati pri reševanju tega vprašanja, je bil naveden tudi dejavnik d): »Britanska vlada je sklenila opustiti idejo izmenjave prebivalstva med koroškimi Slovenci in Volksdeutscherji, ki so sedaj še v Jugoslaviji. Verjetno bi bilo zelo nespametno upati, da je mogoče ta problem ali le njegov del rešiti s preseljevanjem prebivalstva.«³²

Namesto te ideje je britanska vlada ponudila nekaj drugih predlogov za reševanje tega problema, v katerih pa so se neposredno dotaknili tudi problematike »Volksdeutscherjev« iz Slovenije. V prvi vrsti je predlagala, naj avstrijska vlada še bolj širokogrudno vodi politiko »sprejemanja čim večjega števila Volksdeutscherjev, ki so z Avstrijo zgodovinsko povezani.«³³ Dalje so avstrijsko vlado prosili, naj predvidi sprejem tudi »tistih Volksdeutscherjev, ki so še v Jugoslaviji in so povezani z Avstrijo, npr. tistih, ki živijo tesno ob štajerski meji.«³⁴ Zatrjevali so, da ni v pristožnosti avstrijske vlade, reševati problem »Volksdeutscherjev«, bodisi tistih, ki so že v Avstriji ali tistih, ki so še v Jugoslaviji, na ta način, da bo sprejela samo tiste, ki so lahko koristni v gospodarstvu, vsi starejši, invalidi in otroci, pa naj bi bili naseljeni kje drugod. Zapisali so: »Avstrijsko vlado je treba prositi, da prevzame cele skupnosti (ganze Gemeinden), ki so povezane z Avstrijo. To pa naj bi ne onemogočalo, da se lahko napravijo tudi izjeme pri tistih, ki so registrirani nacisti.«³⁵

Sklepno so v zaupnem poročilo poskušali ugoditi tudi nekaterim zahtevam Avstrije. Zapisali so, da se Zavezniška komisija za Avstrijo strinja s tem, da bodo tisti Volksdeutscherji, ki jih avstrijska vlada ne bo sprejela, sčasoma naseljeni v Nemčiji. Sprejetje presežka »Volksdeutscherjev« iz Jugoslavije naj bi bila nujnost za Nemčijo, so trdili. Niso pa mogli avstrijski vladi, zagotoviti, kdaj bodo začeli s preseljevanjem teh »Volksdeutscherjev« v Nemčijo. Zagotavljali so samo, da bodo pozvali Kontrolno komisijo za Nemčijo, da tega problema ne bi spregledala in da naj sprejme sklepe o sprejemu tistih kategorij »Volksdeutscherjev«, ki niso zajeti v načrtu Kontrolne komisije za Nemčijo z dne 21.11.1945.³⁶

³⁰ Ibid., 161.

³¹ Ibid.

³² ÖStA/AdR/BMfaA/II.- Pol./1947 – 35/Österreich 11.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

Problem »Volksdeutscherjev« iz Jugoslavije s tem še zdaleč ni bil urejen. Zapisani predlogi in namere britanske ter avstrijske vlade pa so v začetku leta 1947 sprožili neko čisto drugačno akcijo. Jugoslovanska vlada je namreč z noto št. 96 političnega zastopstva FLRJ na Dunaju 15.2.1947 protestirala pri avstrijski vladi, češ da je bilo iz britanskih in nekaterih avstrijskih časopisov mogoče razbrati, da bo avstrijska vlada na južnem Koroškem in na južnem Štajerskem, torej vzdolž jugoslovansko-avstrijske meje, naselila med 120 in 140.000 »Volksdeutscherjev« iz Jugoslavije. »Ker so ti Volksdeutscherji zagrizeni nacisti in pangermanisti,... bo FLRJ smatrala tako dejanje kot akt proti njej, njihova naselitev pa bi pomenila stalno nevarnost za mir in varnost na avstrijsko-jugoslovanski meji,« je zapisano v noti.³⁷

Avstrijska vlada je tako namero zaničevala in je nikoli v taki obliki ni uresničila. Res pa je, da je danes najpomembnejše središče nekdanjih »Volksdeutscherjev« iz Slovenije avstrijska dežela Štajerska in njeno glavno mesto Gradec.

Še o nekaterih novih spoznanjih, povezanih z usodo »Nemcev« na Slovenskem po letu 1945

Kot sem zapisal že v članku »Nekaj osnovnih podatkov o usodi nemške narodnostne skupnosti v Sloveniji po letu 1945«,³⁸ začetek izгона »Volksdeutscherjev« iz Slovenije ni natančneje dokumentiran. Zanesljivi podatki govore, da se je to začelo dogajati januarja 1946, memoarski podatki pa postavljajo začetek že v september 1945.³⁹

Najnovejša raziskovanja v dunajskih arhivskih fondih so potrdila memoarske trditve. Iz najdenega poročila dunajske policijske in železniške direkcije z dne 11. oktobra 1945 lahko razberemo ne samo čas prvega transporta, temveč tudi število izgnancev, opisane pa so tudi okoliščine, v katerih so se znašli po prihodu v Avstrijo: »Poročajo,... da na železniški postaji Wilfleindsdorf, okraj Bruck na Leithi, že približno dva tedna stojijo vagoni, v katerih živi 900–1.000 Volksdeutscherjev v komaj verjetnih razmerah in ob popolnoma nezadostni prehrani. Okoliške občine jih ne morejo oskrbovati, z ruske strani pa tudi nič ne ukrejejo v tej smeri. Zato so begunci živlensko odvisni od kruha, ki ostane taboriščnikom iz bližnjega taborišča Kaisersteinbruch in ga ti iz sočutja namenijo beguncem. Zaradi takega položaja so imeli že več kot 20 smrtnih žrtev. Volksdeutscherji so iz Maribora in okolice, od koder so bili izgnani. Na rusko zahtevo so morali obiti angleško cono, prestopiti madžarsko mejo in od tu preko Šopronja nadaljevati pot v Wilfeindsdorf. Zaradi brezupnega položaja beguncem se je dunajska železniška direkcija čutila obvezana, prestaviti te ljudi na dunajski vzhodni kolodvor, da bi lahko s posredovanjem dunajskega socialnega skrbstva (Volkswohlfahrtsamt) po dolgem času spet prišli do toplega obroka...«⁴⁰ Po podobni poti, preko madžarskega Šopronja, so v Avstrijo prišli še nekateri transporti »Volksdeutscherjev« iz Slovenije, zadnji bojda januarja 1946.⁴¹

V pregledanem gradivu avstrijskega zunanjega ministrstva pa smo našli še en drobec, ki morda dodatno potrjuje domnevo, zapisano v prej citiranem prvem članku o »Nemcih« na Slovenskem po letu 1945, objavljenem v ZČ, namreč da je bil del »Volksdeutscherjev« iz Slovenije izgnan tudi v Sovjetsko zvezo. Manjšinski referent urada koroške deželne vlade je aprila 1946 izdelal poročilo o položaju v Mežiški dolini. Potem ko je ugotovil, da so v Mežiški dolini zaprli oziroma poslali v taborišča večino »Volksdeutscherjev«, tiste, ki so še na svobodi, pa strogo nadzirajo, je zapisal: »Govori se, da iz Maribora in drugih krajev, nenehno pošiljajo manjše in

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

³⁸ ZČ, 1993, št. 3, str. 439–451.

³⁹ Ibid., str. 443.

⁴⁰ ÖStA/AdR/BMfA/II. – Pol./1945 – 10/1901 – 2450, Z 2.022 – pol./45.

⁴¹ Ibid. – II. – Pol./1948 – 71/Jugoslawien 9 – L, Pismo Rose Stephenson avstrijskemu zveznemu kanclerju, 3. maj 1948.

večje transporte z neznanim ciljem, domnevno v Rusijo. O nekaterih izgnanih ljudje vedo, da niso več živi.«⁴²

Doslej tudi nismo imeli na voljo besedila takoiimenovanega »drugega AVNOJ-skega odloka«, tistega, ki ni bil objavljen v Uradnem listu in ki naj bi govoril o odvzemu državljanstva Nemcem v Jugoslaviji. Sedaj je na voljo vsaj neavtorizirani prevod tega odloka, ki nosi ime »Odluka AVNOJ o oduzimanju gradjanskih prava – Odlok AVNOJ-a o odvzemu državljsanskih pravic«. Odlok ima tri odstavke in se glasi:

»1. Vse v Jugoslaviji živeče osebe nemškega izvora samodejno izgubijo jugoslovansko državljanstvo in vse državljanske pravice.

2. Celotno premočeno in nepremočeno premoženje oseb nemškega izvora velja za zaplenjeno in samodejno preide v državno last.

3. Osebe nemškega izvora ne smejo zahtevati oziroma izvajati nobenih pravic, niti se ne smejo obračati na sodišča in institucije za svoje osebno ali pravno varstvo.«⁴³

Vsebina je tako povedna, da ni čudno, da prav ta odlok iz Jajca mnogi jemljejo za najbolj ostrega, predstavniki »Volksdeutscherskih« organizacij v tujini pa celo za genocidnega.

Še nekaj o novih spoznanjih na področju terminologije. Tudi v tej razpravi smo že povedali, da nosi izraz »Volksdeutscher« stigma nacizma. V mnogih strokovnih krogih v Nemčiji in Avstriji, pa tudi v političnih krogih časa takoj po vojni in danes, zato zavračajo tako oznako. Sam pa se ji tudi v tej razpravi nisem odpovedal oziroma sem jo ponovno uporabil, vendar v narekovajih. Razlog za to je tale. Avstrijske oblasti so sicer ta izraz po vojni hudo kritizirale in z njim želele označiti le tiste nemškovoreče pregnance, ki naj bi tendirali k »nemškemu nemštvu« in so jim zavezniki odkazali novo domovino v Nemčiji. Toda tudi one niso mogle mimo njega in ga najdemo v domala vseh uradnih dokumentih.⁴⁴ Res pa je, da si izraza »Staroavstrijec/Altösterreicher« ni izmislila avstrijska vlada šele v memorandumu o položaju nemškovoreče narodnostne skupnosti v Sloveniji iz leta 1992. Izraz je starejši in ima svoje korenine v času takoj po prvi svetovni vojni. Po drugi svetovni vojni so ga spet uvajali, prav zaradi poudarjanja razlike z drugimi »Volksdeutscherji«. Predvsem na avstrijskem Štajerskem najdemo v tem času organizacije nemškovorečih beguncev iz Slovenije, ki nosijo v nazivu ime »Spodnjištajerci/Untersteier« ali »Staroavstrijci/Altösterreicher«.⁴⁵ Avstrijska vlada se je torej zatekla k uporabi tega izraza, da bi tako kot v času takoj po drugi svetovni vojni poudarila vsaj zgodovinsko »avstrijskost« nekdanje nemške narodnostne skupnosti v Sloveniji.

Slej ko prej torej ostaja temeljno spoznanje, da ima katerokoli uporabljeno izrazje močno politično konotacijo in da je zato najbolj korektno ostati pri poimenovanju, ki je bilo najširše uporabljano v času dogajanja, t.j. »Volksdeutscher«, ali pri izrazu, ki je slovenskemu bralcu najbližji, t.j. »Nemec«.

⁴² Ibid., II.–Pol./1946 – 15/Jugoslawien 3.

⁴³ Gre za neavtoriziran prevod iz nemške predloge. Nemško predlogo hrani avtor.

⁴⁴ Glej različne avstrijske statistike: AdR, II.–Pol./1945–1955.

⁴⁵ Več o tem glej: AdR/Bundes Ministerium für Inneres, BMfI – 98.423 – 2/47, Generaldirektion für öffentliche Sicherheit; AdR, II.–Pol./1949 – 119/Staatsvertrag 6, GZ 81.530 – pol./49.

Zusammenfassung

Über das Problem der »Displaced Persons« (D.Ps.) und der jugoslawischen »Volksdeutschen« in Österreich sowie über die britische Idee ihres Austausches gegen die Kärntner Slowenen (1945–1947)

Dušan Nećak

Die Abhandlung gliedert sich inhaltlich in drei Teile, die einander ergänzen und sich mit der Problematik der Displaced persons und »Volksdeutschen« aus Jugoslawien in Österreich in den ersten Jahren nach dem Zweiten Weltkrieg auseinandersetzen (1945–1947).

Der erste Teil enthält eine statistische Beschreibung der behandelten Problematik. Die alliierten, vor allem britischen Besatzungsbehörden, waren unmittelbar nach dem Krieg mit dem großen Problem der Versorgung, Repatriierung und Unterbringung von ungefähr 600 000 Flüchtlingen konfrontiert, die aufgrund der Bestimmungen des Potsdamer Abkommens oder auf anderem Wege nach Österreich kamen. Unter ihnen befanden sich auch ungefähr 100.000 »Volksdeutsche« aus Jugoslawien und knapp 40.000 andere jugoslawische Flüchtlinge, vor allem politische Emigranten. Die Zahl der letzteren nahm seit den ersten glaubhafteren statistischen Darstellungen der österreichischen Behörden im Jahre 1946 bis Anfang der fünfziger Jahre relativ schnell ab, die Zahl der »Volksdeutschen« nahm dagegen einige Zeit zu, dann aber viel langsamer als bei der politischen Emigration ab. Die meisten »Volksdeutschen« aus Jugoslawien wurden in Oberösterreich untergebracht, die meisten politischen Emigranten in der Steiermark. Unter den Flüchtlingen, die sich in Kärnten und in der Steiermark niedergelassen haben, dürften sich viele Flüchtlinge aus Slowenien befunden haben.

Sowohl österreichische als auch britische Besatzungsbehörden versuchten die Probleme, die mit der Ankunft der Flüchtlinge verbunden waren, auf verschiedene Art und Weise zu lösen: durch »Verpflanzung« in andere Staaten, durch Ansiedlung in Deutschland, durch Integration in die österreichische Wirtschaft und Gesellschaft (in erster Linie derer, die aus den Ländern der ehemaligen Monarchie kamen, also auch aus Slowenien), durch Übersiedlung nach Übersee usw. Im Januar 1946 kam der britische Beamte o'Neill auf den Gedanken, in Jugoslawien zurückgebliebene »Volksdeutsche« gegen Kärntner Slowenen auszutauschen. Davon ist im zweiten Abschnitt der Abhandlung die Rede. Die britische Variante einer »ethnischen Säuberung« – zunächst einer plebiszitären, später aber einer zwangsmäßigen – wurde in den höchsten britischen politischen Kreisen nicht besonders ernst genommen, obwohl auf verschiedenen Ebenen darüber gesprochen wurde. Im Sommer 1946 beschloß die britische Regierung, diesen Plan fallen zu lassen, mit dem die Briten sowohl die Kärntner Grenzfrage (unmittelbar vor dem Beginn der Verhandlungen über den Österreichischen Staatsvertrag war der Druck auf eine Grenzänderung seitens Jugoslawiens sehr groß) als auch die Frage der jugoslawischen »Volksdeutschen« hatten lösen wollen. Die Lösung beider Fragen lag im Interesse der österreichischen Behörden.

Im letzten Teil der Abhandlung ist von einigen neuen Erkenntnissen bei der Erforschung des Schicksals der »Deutschen« in Slowenien nach 1945 die Rede. Es wurde das Datum des ersten Transports von »Deutschen« aus Slowenien nach Österreich ermittelt. Auf dem Transport, der im September 1945 über Ungarn nach Österreich gelangte, befanden sich zwischen 900 und 1000 »Deutsche« aus der Umgebung von Maribor. Etwas besser dokumentiert ist auch die Möglichkeit, auch »Deutsche« aus Slowenien zur Zwangsarbeit in die Sowjetunion abzutransportieren. In einer inoffiziellen Übersetzung haben wir in diesem Teil auch den zweiten, unveröffentlichten Erlaß des AVNOJ (das jugoslawische Kriegsparlament) vom 21.11.1944 veröffentlicht, der vom Entzug des Staatsbürgerrechtes bei Deutschen in Jugoslawien handelt. Am Ende berühren wir auch einige terminologische Fragen, setzen uns mit den Motiven auseinander, von denen sich die heutige österreichische Politik leiten ließ bei ihrem Entschluß, zur Bezeichnung »Altösterreicher« zurückzugreifen, und begründen, warum wir wieder den Ausdruck »Volksdeutscher« bzw. »Deutscher« verwenden.

O čem smo pisali v Zgodovinskem časopisu ...

... pred štirimi desetletji?

Kake večje študije, kjer bi se v celoti obravnaval gospodarski pomen Brskova v srednjem veku, doslej še nimamo. Največ vesti o Brskovu najdemo pri Konstantinu Jirečku in Gregorju Čremošniku. Ostali zgodovinarji, ki so se ukvarjali s preteklostjo Brskova, ga obravnavajo predvsem z vidika historične geografije. Vse do leta 1891 v naši historiografiji ni bilo znano, kje je pravzaprav ležalo to pomembno rudarsko in trgovsko mesto Srbije. Šele tedaj je bilo ugotovljeno, da se je srednjeveško naselje in stari grad s tem imenom nahajalo v bližini Mojkovca na reki Tari.

(Ignacij Voje, *Brskovo in vrednost srebra v srednjem veku*, ZČ 10–11, 1956–1957, str. 285)

... pred tremi desetletji?

V drugi polovici šestdesetih let 19. stoletja so postale Domžale središče slarnikarske industrije v habsburški monarhiji. 1866 je Avstrija izgubila Benečijo in že jeseni je skupina tirolskih podjetnikov zaradi carinskih ovir pri izvozu slarnikov opustila svojo tovarno v Marostiki ter ustanovila v Domžalah podjetje Ladstatter, Oberwalder & Comp. Na njeno odločitev je vplivala predvsem razširjenost slarnikarske domače obrti v Domžalah, v Mengšu ter v njuni okolici, v Moravški dolini in v Črnem grabnu, ki je lahko dajala industriji polizdelke – kite in priučeno delovno silo.

(Miroslav Stiplovšek, *Strokovne organizacije slarnikarskega delavstva (1907–1922)*, ZČ 19–20, 1965–1966, str. 365)

... pred dvema desetletjema?

V kulturnem pogledu ni bilo za čas, ki ga opisujemo, zaslediti za območje črnske župnije kakega vidnejšega napredka, nasprotno, zaradi oddaljenosti kmetij je trpel obisk otrok pri nedeljskem pouku. Videli smo, da je moral škofijski ordinariat po izvršeni vizitaciji župnije naročiti vikarju v Črni, naj očetom tistih otrok, ki so bili zreli za pouk, naroči, da bodo svoje otroke bolj redno pošiljali k pouku.

(Anton Svetina, *Prispevki k zgodovini Črne in Vogrč na Koroškem*, ZČ 30, 1976, št. 3–4, str. 309)

... pred desetletjem?

Leta 1848 so Slovenci prvič dobili možnost, da na zakonski osnovi posežejo v politično življenje v cesarstvu. Med revolucijo je bil sestavljen prvi slovenski politični program – program Zedinjenje Slovenije, pojavili so se novi slovenski časopisi in nastala prva narodna društva. Udeležba Slovencev pri volitvah v prvi avstrijski državni zbor, v frankfurtski parlament, v deželne zbore in njihovo aktivno delovanje v teh telesih je postalo ena od bistvenih oblik njihove pritegnitve k političnem življenju monarhije.

(Ljuba A. Velidova, *Volitve v avstrijski državni zbor v slovenskih deželah v letu 1848*, ZČ 40, 1986, št. 4, str. 431)

To in še mnogo drugega zanimivega branja počitate v starejših zvezkih Zgodovinskega časopisa, ki jih vse dobite na upravi ZČ!